

Landskap: Småland Upptecknat av: f. d. folkskollärare
 Härad: Västra Adress: J. Samuelson, Ljungby
 Socken: Fröderyd Berättat av:
 Uppteckningsår: 1922. Född år 1872 i Fröderyd, Jkp. l.

Uppteckningen rör Tro sed och sägen från
 Västra härad. Några anteckningar
 ur minnets förrådskammare
 70 år tillbaka av J. S. m.
 Publicerat i Nya Västj. Bladet 1922.

Vid lämnade bidrag till Kro-
 nobergs läns Hembyggsförbund har
 jag ej insänt dessa anteckningar utan
 endast hänvisat dem till Nya Västj. Bl-
 det för den 20 jan. 1922, där de själva kunde
 ta del av dem. Då jag förmodar, att vi ej
 fått dem i avskrift, följade in extenso på
 här inneliggande blad.

22 sid.

Register:

	blad	
Inledning	1	
Högtiderna, julen	2	
" vårfrudagen	6	
" påsk	7	
" Kristi himmelfärd	7	
" midsomrardagen	7	
Väderleksräkthugelser	8	
Vårst.	9	
De döda gå igen	11	
Jäktar och troll	13	
Näcken	13	
Sjukdomar och deras botande	15	
Auktioner	17	
Låner	18	
Platsen för kyrka	19	
Låner	21	
Kungens resor	22	
Enskets religiositet	22	

⁴⁹⁵⁷
Tro, sed och sägen från Västra härad.

Några anteckningar ur minnets förråd
kammare 40 år tillbaka av J. L. n.

"Intresset för hembygdsforskning
är stort i våra dagar, och man söker
medan tid är räddad från glömskan
vad som ännu är möjligt uppteckna
av gången tids tro, sed och sägen.

Och om varje socken finge en upp-
teckning sådan som jag i det följän-
de gör angående Fröderyd, skulle man,
då dessa uppteckningar jämsides pu-
blicerades, visserligen få se åtskil-
ligt ensartat men också olikheter,
så att vårt landskaps kulturhisto-
riska egenheter bleve utförligt skild-
rade. Nu vill jag först anmärka, att
nedanstående i grundar sig på modern

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

utfrågningsspor skring genom ännu
levandets gamlas berättelser utan på
vad jag som barn hörde och iakttog
för 40 år sedan. De gamle, som voro min
sagesmän, gingo hädan under 1880-ta-
let. Vad jag många gånger önskat,
jag då kunnat uppteckna t. ex. sagor
och gåtor, av vilka jag nu minnes fragment.
Men det kunde man ju ej begära av en
fioaring. Jag skall nu börja med
Högtiderna.

Julen föregicks av ett hebrigt arbete
håde inne och ute. På lögen var det brätt
med tröskning, så att halmen skulle räk-
ka till djuren över helgen, under vilken
det ansågs opassande att tröska. Ted
i stora mängder tillagades och om

möjligt maganiserades inne, så man
slapp hård in med åtminstone de första
helgdagarna. Inomhus voro görömmålen
ändå flera, och huru det såg ut de närmaste
dagarna före jul: allting "upp- och nedvänt"
utan gardiner, o. s. v. Jag minns, huru en
kolportör, Elias i Burseryd, en gång, då
han talade om omvändelse, begagnade
följande liknelse: "Det skall se ut i ditt
hjärta som tre dagar för jul." Men så blev
det så mycket högtidligare, när julafton
var inne, gardinerna hängdes upp och
allt var putsat och fint. Kl. 12 middag
var det härligt (heligt som en helgdag).
Då doppades i grytan, varefter man gjorde
i ordning julfäsen. Det var i denna bygd
ej ännu så vanligt med julgravar, men

i stället hade man ljuskronor, dels runda
att hänga i taket, gjorda av metallringar
och liknande kyrkornas kronor, dels båg-
formiga, som ställdes på bordet. Tvarje
fönster ställdes två ljus. Ett ljus skulle
vara nattljus. Det ländes, när man gick
till sängs, och skulle man nogge akt på,
hur det brunnit, ty därav fick man veta
kommande årets händelser. Dödsfall
inom släkten förddes alldeles säkert natt-
ljuset varsla om. Medan far ordnade med
ljusen och mor med maten, satte de yngre
upp sina julhögar. Dessa utgjordes av
sni. ~~Stilen~~ julkost samt några bröd-
kakor av olika storlek, så att högen fick
konisk form. Först i de sista helgda-
garna fick barnen börja äta av dem.

Ost och kakor voro då lämligen hårda, men
långterna voro goda men blevo genom
att äta detta ännu bättre. I skymningen
sattes i den öppna spisen en sprakvedsbra-
sa, och familjens medlemmar badade
framför brasan. Så äts kvällsvard, famil-
jen läste gemensamt juldagsbakterna
och julpsalmerna och gick till vila re-
dan kl. 8 för att kunna stiga tidigt upp
och gå till kyrkan. Jag såg aldrig och hörde
aldrig några tala om, att de strödde ^{ut} halm
på golvet. Däremot var vanligt att strö kack-
lat gran- eller enris på golvet vid högtider-
na. Allmänt troddes, att de döda höllo guds-
tjänst om jultullen före den ordinarie guds-
tjänsten. Ju mörkare det var jultullen,
ju roligare, ty då syntes ljusen i husen bättre.

Småland
Västman
Frödinge - 1922 -

4957

M. J. Samuelsen
Född 1872 Jyväskylä

6
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

I den nya almanackan såg man först efter på
månskiftena om det blev skönt eller ljukt
vid jul.

I helgen skulle man inte i onödan gå till
grannens. Hade man nödvändigt ärendet dit,
fick man ej gå ifrån grannens, förän man
trakterats med något. Man fick ej "bära
ut julen." Julen begynte på tisdagen den
13 jan., men redan efter trettondagen bör-
jades grovarbete, såsom fröskning m.m.
utombus och spinning inomhus, vilket ar-
beten legat nere under helgen, och po-
patis och annan vardagsmat fick ersät-
ta lutfisk och annan kalasmat.

Tårnsdagen. Vid "tårnsdagen" bar frönan
ljus i säng. Man gick till sängs, medan
det ännu var dagsljus.

Påsk. Troen på övernaturliga väsen var allmän, och detta visade sig i dymmelveckan. Dymmel-
onsdag sköts efter "påskapåringarna". Hur
dess pårdades till Blåkulla kunde de gamla
berätta om. Dymmelveckans dagar räknades
sålunda: svarta måndag, vita tisdag, dy-
melonsdag, skäratorsdag, långfredag och
påskapåskon (någon gång hördes "kärnelördag").
Att barnen fingo ris långfredag hörde
jag aldrig av. Påskdagen dansade solen,
vilket kunde iakttagas, om man var
tidigt uppe, och himlen var klar.

Kristi himmels pårdsdag
kallades "hälsborsdag". Detta var förste
metedagen.

Midсомmar.

Midсомmarnatten kunde man "öka tyste".

Den, som kunde göra detta, fick se ärets händer.
Ungdomen var ute på midsommarmå-
je. Dagg samlades för beredning av midsom-
marjäst. Den tiden nyttjades ej presijäst.

Väderleksiakegelser.

Den, som förstod sig på "vinterbröstan", vin-
tergatan, kunde av dess ställning spå vä-
derleken. Men mera allmänt gav man oft
på vissa dagars väderlek och spådde med
ledning därav. Ex.: Sådant väder som
det är niondedagen (2 jan.) blir det i nio ve-
kor. Fryser det första sommarnatten, som
här ansågs vara natten till 6 april, frös
det i 40 nätter. Var Mikaelidagen klar
blev det vacker skridskois, och om annan-
dagjul var klar, blev det grann råg. När
Marten braskar, skall jul sluska och

bränkom - märk på andra orter detsamma om
Anders. Djuren spädde väder. Det blev regn,
om katten åt gräset och sov på örat. Spikkä-
kans skri förutbadade regn, liksom kråkornas.

Varsel.

Vissa djur varslade dödsfall. Det blev
dödsfall, då hunden hade klagande läte.
Fåglar varslade. Jag hörde en gång en gam-
mal säga, då en fågel hackade på fönster-
kittet: "Det är väl mig han vill ha ut."

När i början ombudade sagesman berätt-
ade en gång om en gubbe, som hälsat
på i byn, därvid denne yttrade: "I Jans-
sons blir det snart lik." "Varför det?" "Jo, det
kom en ärla från skugan spanderande
vägen framåt." En tid efteråt kom gubben
igen och frågade, om han spått rätt. "Jo," sade

det, "åtta dagar efteråt dog ett barn där."

Sonliga personer hade mycket "ont av att se varsel". En sådan var en på 1880-talet avlidet skomakare. Jag har själv hört honom berätta om sådant, och jag minns, huru han dödsjukt skjutsades den milslånga vägen till prästen för att omfala vad han sett. Han kunde ej d' lugnt annars.

En ännu (1922) levande murare från en socken (Hjörås) några mil därifrån var på arbete här. Efter slutat dagsarbete gick han en promenad och fick vid en skuga se en vit skepnad på vägen utanför. Mannen, som var "Religiös", blev ej rädd, men då det någon tid efteråt blev dödsfall i skugan, förstod han anledningen till skepnaden.

4957

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

De döda "gå igen".

trodde man. Om någon flyttat ett rå-
gångsmärke, fick han ej rö i graven. Men
så blev det även, om den döde begått någon
annan synd. En gammal träskomakare,
Peter på Vallev, kallad Peter i Hyltham, därför
att han i sin ungdom bott i en ristskoja
i skogen - han var också en gammal bondep-
leman - berättade för mig en gång, att till
honom kommit en bonde, Laksris i Brästen,
och bitt honom laga ett par stövlar. Han
nekaade göra detta, emedan det var söndag.
Laksris hade då sagt: "Den synden tar jag
på mig", och så gjorde han honom till viljes.
Men så hände sig, att en tid efter Laksris'
död, denne visade sig för Peter precis
sådant, som då han kom och ville ha stövlarna

lagade. "Och detta", sade Peter, "var säkert därför
att han sagt, att han dog ryttad på sig". Sam-
me Peter berättade för mig om en viss Jean,
vars hustru dog först och blev begravd i Frö-
deryd, men som änkan flyttat till Ram-
kvilla och dog och begravdes där. Vid mannens
död lär den avlidna hustrun uppbe-
rat sig för - jag minns nu ej vem han upp-
gav - och sagt: "Jag vet väl, att min Jean
ä dödd, men ja vet inte, var han ä begravd".

Att göra narr av ett människoben
på kyrkogården var farligt. Förrän man
beck benet om förlämlen, fick man ej
fred för dess ägare. Denna tro var så fast,
att en person från Hökhult - jag minns de-
ne mycket väl - som under kyrkobygget
1853 hjälpte till med arbete ä kyrkogården,

gjort narr av ett ben, natten efter "grunnade" så på detta, att han lyckte sig höra en ryktare skrapa på väggarna. Han mäste upp mitt i natten och gå den halvmila vägen till prästen Sandell, med vars hjälp försedren blev sonad. Jag för min del ser detta som en hallucination, men inte trodde de gamle det.

Jäthar och troll.

Troen på jäthar och troll var allmän. I trakten fanns gott om flyttblock, och de kallades jätthackenar. Troll hade funnits, men de hade liksom jätterna blivit i hjälplag av åska.

Näcken.*

Denne spelade en stor roll i folkfantasin. Min omnämnade sagesman läste näcken

(1946)
* När jag före jul hörde i radio ett föredrag från Uppsala, lät det som om någon som haft minnelsekraft. Många likheter.

genom att sätta en kniv i sjöbottnen, medan
han badade, vilket jag flera gånger såg.
Vi pojkar brukade kasta stenar i vattnet
så att de föllo lodrätt ner med ett kluc-
kande ljud. Detta kallade vi att påsla nå-
ken. Vi uppfattade detta ej annat än som
benämning på kaskandet, men ursprung-
ligen hade väl detta också haft samma
betydelse som den gamles åtgång med
kniven.

De föreskådde sig näcken som en vit
häst. En gammal kvinna berättade, att
vid hennes barndomshem, beläget vid
sjön Alqvarnen i Kullsjö socken, hade
en dräng harvat en stor träda vid sjön med
den som vit häst sig uppenbarade näcken.
Barn lockades att rida på honom. Jag

Småland
Västra län
Frösö

4957

J. H. H. / J. H. H.
Juli 1872 i Frösö

15

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

minst, hur de gamle, då vi gick till sjön, menade oss att, om någon visade sig, vi ej skulle säga hans namn. En liten gosse, som ej kunde lata rent, blev erbjuden att sitta upp men sade: "Jag meckar inte," varvid någon försvann och drog med sig de gossar, som förut satt sig upp på hästens rygg, i djupet.

På det här om kan också nämnas, att de gamle skrämdes oss för "brunnsgubben" de voro rädda att vi skulle falla i brunnen, men manne inte även detta haft särskild betydelse ursprungligen.

Sjukdomar och deras behandling.

Människor "räkade ofta ut för något" de blevo "gastkravade" eller räkade ut för annat "olag". Gick man över en plats, där en häst stundat sig, blev man sjuk,

Småland
Västman
Frödinge, sept. 1922

myt J. Skoll. J. Hamblen
4957 Född 1872 i Frödinge

16

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

kan da man ej först spottat 3 gånger, innan
man gick över skället. Spolskeget, en bulna
på ögonlocket, fick man, om man smurde
en stol runt på ena benet. Pekade man på
regnbågen, riktade fingrarna. Tredje hån-
derna runt omkring varandra var också
farligh. Det kallades: mysta skams mystad.
Det fanns emellertid botemedel. Spolske-
get borrades bort med en polaring, rev-
orvar slacks bort med nålar på något
konstfikt sätt, ryggsbott trampades
bort, på barn, som hade skärvan, hängdes
ett snöre, allt detta har jag själv sett. Men
naturligvis kunde ej vem som helst bota.
I regel var det kvinnor, som kunde konsten.

Djuren voro också idla ute för onda väsen.
Hården kunde plågas av maran. För att

skydda hämmot spikades en död skata, ugg-
la eller hök ovan sladdörran. Hästar kunde
förgöras. Vid Bråteberg, hsa, är en braut sluk-
ning, Bråtebergbrink ^{en} den brautaste väg
jag sett. Uppför denna blev det ibland
omöjligt köra. Men det berodde på att
Thomas i Bråteberg, visken bodde strax
intill, förgjorde hästarna. Skjutbunden
gav Thomas några skilling för att han
skulle häva förgörningen, och sen
gick det.

Auktioner,

Såsom de förrättades på den tiden, är
något, som ej bör lömnas åt glömskan.
Dessa voro på landet riktiga folknöjen,
besökta som en marknad. Skrivkundiga
personer att föra protokollet var det ont

om. På ifrågavarande tid var Johan Peter i Knuts-
torp den, som hade bästa handshilen, och otäli-
ga äro de auktioner i flera socknar, där han
var auktionskrivare. Men denne följde ej
med roparen, som i vår tid, utan satt inne
vid ett bord, och till honom gick en man,
som hade gott minne, med "oppbåen". Och
därvid uppgavs i följande ordning: t. ex.: 8 kr.,
50 öre, Johan Petersson i Torp för ett par käl-
kar. * Efter auktionen hade ungdomen
monopol på lokalen till lekstuga och
dans. Icke sällan slutade denna med
lagsmål, och det var ej sällsynt, att
alla fönsterrutorna slogs sönder.

Säner.

Wiggedöden visste de gamla berättat
* Han nämna, att jag själv 1895 satt som
skrivare vid en auktion, och "oppbåen" gick på då på samma sätt.

Skriv endast på denna sida!

Sm.
Västerbod.
Förelagd 1922

4957

Ber. J. Samuelson, Rymsby 19

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

om. Tre mysnings, och liest var sluck. Därför
skulle man säga: "End hjälp!" då man myste.
De berättade också om att i södra delen
av socknen doggo alla utom två gubbar, den
ene boende i Kristersborg, den andre i
Sandvik. Mellan dessa gårdar rinner
en bäck, Kärrfälskebäcken. De gamla gub-
barna gingo till denna bäck, då de vil-
le svalas vid, och ställde sig under sam-
talet på var sin sida av bäcken. Då i
början av 1880-talet ett lik hittades
i en grusbacke Sandvik. troddes att
det var en av de omtalade gubbarna,
som blivit begravnen där.

Platsen för kyrka
har bestämts här på samma sätt som
i flera andra ställen i Småland. Det,

som byggdes om dagen, revs ned om natten.
Trollen eller jätterna kunde ej lida klockljudet.
Men byggandet lyckades, om man gjorde som i Bäckaby. Där lät man ett par frillsingstutar gå vart de ville. De stannade, sådes det, i en skogsdunge på en brant sluttning, och där byggdes kyrkan. Detta förklarar, varför Bäckaby gamla kyrka hade så olämpligt läge i den branta sluttningen. Då ny kyrka uppfördes 1897 byggdes den ett 100-fot högre upp på jämn plan.

Platsen för Fröderyds kyrka bestämdes av en "frö" = groda, därav namnet.

Lågnen om kyrkklockor, som sänkts i vatten, hörde jag aldrig i Fröderyd, beroende kanske på, att kyrkan låg långt från vatten.

I såväl Bäckaby som Ramkvilla talades

Småland

Västernorrland

Frödinge

1922

4957 J. d. folkst. J. Samuelsson
Född 1872 Frödinge

21

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

om om sänks klockor, jag hörde personer försäkra, att de sett dem, och det talades också om misslyckade försök att dra upp dem.

Sågar från rättsprocesserna var nog gångse också. Jag minns, hur de talade om sådant, men kommer ej ihåg mer än att ha såvut detta Kitta Grå och att han brändes i Dunkhalla samt att först sedan en soldat ryckt en metallknapp av sig och kastat i elden, riddes denna på henne.

Kitta Grå erinrar mig, att de talade om Katmar Kitta. Men denna var blott en stor kanon, som rjög, då skotten avlossades: "Tolv mil är min gång, fjugo fyra mil är min säng."

Kitta var f.ö. i folkmedvetandet ett skällo. Så f. ex. säger pastor Wickbom, då han vid skriftelest i Bäckaby kyrka tappade

konceptet på golvet och fruntimren frukade därpå:
"Grina du Kikka, jag hittade det nu."

Kungen hade rest förbi Salader med stolthet
om. De hade fått grindpengar av betjäningen. I
Kråkelorp, där skollokalen låg vid vägen, uppvaktade
läraren - en invalid, som kallades "frälsket" - och
barnen med att sjunga: "Vår konung väl bevara etc."

Religiöst var folket trots allt, och jag skall
sluta med en antydning om hur det religiösa
får katolskt inslag så sent som på 1880-talet.
Det är följande vers, som lästes för oss som
afkondön: "Jungfru Maria släcker ut rött ljus,
Jesus Kristus är i våra hus.

Han lycke vår ögon,

Han läcke vår mun

Han frälse vår själ

Från djävulens grunn."